

КОНСТИТУЦИЯ ВА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ – ФАРОВОН ҲАЁТ ГАРОВИ

Kojamuratova Aygul Kutlimurat qizi

Berdaq nomidagi QDU yuridik fakulteti 3-kurs talabasi

Ўз халқининг хоҳиш-иродаси, дили ва тилидаги эзгу ниятларига ҳамоҳанг Конституцияга эга бўлган мамлакат ўзи белгилаган юсак марралардан ҳеч қачон оғишмасдан доимо олдинга қараб боради.

Шавкат Мирзиёев

Ўзбекистон ўзгармоқда, янгиланмоқда, ёшармоқда. Одамларнинг кўз ўнгида янги Ўзбекистон бўй кўрсатмоқда. Йиллар мобайнида атроф муҳитда юз бераётган ўзгаришларга пассив томошабин ёки истеъмолчи позициясида турганларнинг аксарияти эндиликда воқеаларнинг реал иштирокчиси бўлиб, ўзлари ҳам ўзгармоқда. Янги Ўзбекистонда фаоллик, яратувчанлик руҳида яшаш ҳар бир инсон учун ҳаёт тақозаси, ижтимоий заруратга айланди.

Янги Ўзбекистонимизнинг олий ижтимоий мўлжали – мамлакатимизнинг Бош қомуси бўлган Конституциямизда акс этган моҳиятан эзгу ва инсонпарвар мазмунни ҳаётга жорий этишда, айниқса, ёрқин, намоён бўлмоқда. Бу улуғ ҳаракат, энг аввало, одамларнинг яратувчанлик салоҳиятини тўлиқ рўёбга чиқариш, инсон капитали имкониятларидан самарали фойдаланишга ўтишдан иборат фаолиятда ёрқин ифодасини топмоқда.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган инсонпарварлик сиёсатининг туб моҳияти турмуш тарзимизнинг барча жабҳаларини тубдан яхшилаш, инсонлар ҳаётининг бугуни ва эртасини обод этишдан иборат. Бу янги инсонпарвар сиёсат мамлакатимизнинг барча аҳолисини, хусусан, жамиятимизнинг энг эҳтиёжманд, кўмакка муҳтож қатламлари вакилларига ҳам муносиб турмуш шароитлари яратиб бериш, озодликдан маҳрум этилган шахсларга пенсия ва ижтимоий суғурта тўлаб бериш тартибини амалиётга жорий этиш, 4 мингдан зиёд шахсни авф этиб, эркин ҳаётга қайтарилиши, 10 мингга яқин юртдошларимизга Ўзбекистон фуқароси мақоми берилиши, ўзга юртларда отасининг хатоси сабабли хор-зор бўлиб юрган, уруш олови ичидаги Яқин Шарқ ва Афғонистондан 261 нафар аёллар ва болаларнинг “Меҳр-1” ва “Меҳр-2” инсонпарварлик тадбирлари орқали Ватанимизга қайтарилганлигида намоён бўлмоқда.

Бу янги ижтимоий сиёсат жамиятимиздаги барча ижтимоий қатламларга мансуб фуқароларга мулкка эга бўлиш, муносиб иш, ўқиш, дам олиш ва даволаниш, сайлаш ва сайланиш ҳуқуқларини рўёбга чиқарилишида намоён бўлмоқда. Хусусан, сўнгги икки-уч йил ичида ёшлар учун олий таълим олиш имкониятининг 8 фоиздан 30 фоизга кўтарилгани, ҳар бир вилоят марказларида замонавий кардиология ва ички касалликларни даволаш

марказлари қурилиб, ишлай бошлаганлигида, маҳаллий бошқарув соҳаси ходимлари, ўқитувчилар, шифокорлар ва бошқа касб соҳиблари ойлик маошлари узлуксиз ошириб борилаётганлигида яққол ифода бўлмоқда. Давлатимиз томонидан амалга оширилаётган ана шу кенг кўламли ислохотлар самарадорлиги, энг аввало, фуқароларнинг ўз ҳақ-ҳуқуқларини теран англашлари, ҳуқуқий маданият кўникмаларига эга бўлишлари билан боғлиқ.

Бунинг учун мамлакатимизда инсон ҳуқуқларини таъминлаш бўйича миллий стратегияни яратишга киришилгани ва бу борада бой амалиёт қўлга киритилганини алоҳида қайд этиш жоиз. Ана шу йўлда “инсон жамият давлат” учлигида инсон манфаатлари устуворлигини таъминлашнинг ҳуқуқий асослари яратилганлиги, ҳуқуқий тарбиянинг мактабгача таълим муассасалари ва оиладан бошланиши, мактаб ва бошқа таълим муассасаларида уни узлуксиз мустаҳкамлаб бориш чоратадбирлари белгиланганлиги, “Инсон ҳуқуқлари”, “Бола ҳуқуқлари”, “Аёллар ҳуқуқлари” номли махсус ўқув курслари жорий этиш режалаштирилаётганини қайд этиш жоиз. Бундай кенг кўламли янгиланиш жараёнлари учун мамлакатимизни жадал тараққий эттиришга қаратилган “Ҳаракатлар стратегияси” истиқболимизнинг ёруғ йўлларини аниқ кўрсатувчи маёқ вазифасини ўтамоқда.

Ҳаракатлар стратегияси янги Ўзбекистонни тез суръатлар билан ўзгараётган замон руҳига монанд жадал ривожлантириш, янгиланиш модели сифатида мамлакатимизнинг барча жабҳаларини такомиллаштиришнинг ҳам илмий-назарий, ҳам амалий-конструктив пойдеворидир. Ҳаракат сўзининг ўзиёқ янгиланишга даъват, катта ижтимоий, иқтисодий ва интеллектуал ўзгаришлар, шиддат билан илгариланиш даъвати саналади. “Ҳаракат сўзининг ўзи араб тилидан “жойидан силжитмоқ”, “қўзғатиб юбормоқ”, “таъсир кўрсатмоқ”, “ўзгартирмоқ”, “яхшиламоқ” деган маъноларни ифодаласа, бу сўз бирор бир “хайрли ишни бошламоқ”, “шуғулланишга фаол киришмоқ”, “оғир, аммо муҳим вазифаларни бажаришга астойдил ёндашмоқ” деган маъноларга ҳам эга. Ҳаракатлар стратегияси давлатимизнинг барча соҳаларида стандарт ёндашувни сингдириш асосида турли даражадаги иш йўналишларини эмас, балки бир хилдаги юқори сифат даражасини ифода этувчи самарали фаолият тартибини жорий этишга асос бўлади.

Бунинг самараси сифатида мамлакатдаги барча корхоналар, ташкилотлар, давлат ва нодавлат муассасаларининг иш тартиби ва фаолиятида тизимлилик натижадорлик ҳамда воқеликка онгли ёндашув муҳити таркиб топтирилади. Ҳар бир соҳада давлат томонидан белгилаб берилган стандартлар асосида иш тутиш нафақат маҳсулотлар сифатини, балки шу маҳсулотларни ишлаб чиқарувчи одамларда касбий ривожланишнинг узлуксизлиги ва шахсий масъулиятни доимий ҳис этиб туришни ҳам таъминлайди, бу эса фаолиятда барқарорлик, тизимлилик, ва сифат омилларига риоя этишни заруратга айлантиради. Ҳаракатлар стратегияси одамларни очиқлик, ошкоралик,

шаффофлик муҳтида яшаш ва ишлашга давъат этади. Ҳар бир соҳа фаолияти кучли таъсир кучига эга бўлган жамоатчилик назорати остида кучади. Бундай муҳитда инсоннинг давлат, жамият ва ўзи олдидаги тўғрилиги, ҳалоллиги, сўзи билан иш бирлигига риоя этиш фазилатлари асосий мезон сифатида намоён бўлади. Ҳаракатлар стратегияси Ўзбекистонда халқ давлатини барпо этиш йўлини ёритиб турувчи маёқ ҳисобланади.

Ҳозирги даврда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, мамлакатда Конституция ва қонун устуворлигини қарор топтириш ва конституциявий қонунийликни таъминлаш конституциявий назорат институтининг асосий вазифаси саналади. Конституциявий назоратнинг қарор топиши ва ривожланишини таҳлил қилиш мамлакатда Конституция устуворлигини таъминлаш, конституциявий қонунийликка риоя қилиш ҳолатлари ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш имконини беради. Ўзбекистонда конституциявий назорат институти тарихан унча кўп бўлмаган даврни босиб ўтган. Мамлакатимизда конституциявий назоратнинг шаклланиши XX асрнинг 90 йилларига бориб тақалади. 1990 йил 24 мартда Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши томонидан Конституцияга тегишли ўзгартириш киритиш билан Ўзбекистонда конституциявий назорат институтининг ҳуқуқий асослари яратилган эди. 1990 йил 20 июнда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши «Ўзбекистон Республикасида конституцион назорат тўғрисида»ги Қонунни қабул қилди. Мазкур Қонунга мувофиқ ташкил этилган Конституцион назорат комитетини сиёсат ва ҳуқуқ соҳаси мутахассисларидан комитет раиси, раис ўринбосари ва Қорақалпоғистон Республикаси вакилини қўшиб ҳисоблаганда 9 аъзодан иборат бўлиб, 10 йил муддатга сайланган.

Комитет аъзолари меҳнат ҳуқуқларини муҳофаза қилиш масалалари ҳамда фаолиятини таъминлашнинг бошқа шарт-шароитлари жиҳатидан халқ депутатларига тенглаштирилган эди. Конституциявий назорат шаклланиши ва ривожланишининг иккинчи босқичи 1992 йил 8 декабрда Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши билан боғлиқ. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси мамлакатда тўлқонли конституциявий судлов назоратини шакллантиришнинг муҳим ҳуқуқий асосини яратди. Унда мамлакатда конституциявий назоратни амалга оширувчи махсус орган – Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг мақоми ва ваколатлари, суд таркибини шакллантириш тартиби мустаҳкамлаб қўйилди.

Конституциявий суд ваколатлари доирасига қонунлар ва парламент қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, ҳукуматнинг ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қарорлари, Ўзбекистон Республикасининг давлатлараро шартномавий ва бошқа мажбуриятларини Конституцияга мослигини аниқлаш, Қорақалпоғистон Республикаси Конституциясининг Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, Қорақалпоғистон Республикаси қонунларининг Ўзбекистон Республикасининг

қонунларига мувофиқлиги тўғрисида хулоса бериш, Конституция ва қонун нормаларига шарҳ бериш киритилган. «Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини амалга киритиш тартиби тўғрисида»ги 1992 йил 8 декабрдаги Қонунда Конституциявий назорат қўмитаси Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди тўғрисидаги Қонун қабул қилиниб, Конституциявий суд сайлангунга қадар ўз ваколатларини сақлаб қолиши белгилаб қўйилди. 1993 йил 6 майда биринчи марта «Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди тўғрисида»ги Қонун қабул қилинди. Бироқ қонун қабул қилинганлигига қарамай, қарийб 1995 йилнинг охирига қадар Конституциявий суд таркиби шакллантирилмаган.

1995 йил 30 августда «Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди тўғрисида»ги янги Қонун қабул қилинди. Унда Конституциявий суднинг асосий ваколатлари, конституциявий назоратни амалга ошириш тамойиллари, судьялар мақоми ва уларни сайлаш тартиби, Конституциявий суднинг фаолиятини ташкил этишнинг бошқа масалалари ўз аксини топган эди. Мазкур қонунга мувофиқ 1995 йил 22 декабрда Ўзбекистон тарихида биринчи марта Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди сайланди. Конституциявий суд таркиби сайланиши билан мамлакатда биринчи марта Европа моделига асосланган конституциявий суд назорати институти ташкил топди. Умуман олганда, бу давр халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган принциплари ва ривожланган демократик давлатлар тажрибаси асосида Ўзбекистон ҳуқуқий тизимининг шаклланиши билан характерланади.

Бу босқичда Конституциявий суд норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг конституциявийлигини кўриб чиқадиган мустақил конституциявий одил судлов институти сифатида қарор топди. Ўзбекистонда конституциявий одил судловни амалга оширишда вужудга келадиган айрим муаммолар нафақат ушбу давлатга, балки собиқ совет мамлакатлари учун ҳам характерли эди. Конституциявий назорат институти ривожланишининг навбатдаги босқичи 2017 йилда конституциявий назоратни амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари янада такомиллаштирилиши билан боғлиқ. Бу давр Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев томонидан суд-ҳуқуқ тизимини тубдан ислоҳ қилиш борасида олиб бораётган сиёсати билан узвий боғлиқдир. Чунончи, 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси асосида 2017 йил 31 майда «Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг айрим (80, 93, 108 ва 109-моддалар) моддаларига ўзгартириш киритиш тўғрисида»ги Қонун ҳамда «Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида»ги Конституциявий қонун қабул қилинди. Мазкур қонунларда конституциявий назоратни такомиллаштиришга қаратилган қуйидаги бир қанча принципиал янгиликлар ўз аксини топди. Конституциявий суд мақомидан келиб чиқиб, Конституциявий суд тўғрисидаги қонун Конституциявий қонун сифатида қабул

қилинди. Хорижий мамлакатларда фуқароларнинг конституциявий одил судловга бўлган ҳуқуқлари инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг муҳим институти ҳисобланади. Бироқ Ўзбекистонда фуқаролар Конституциявий судга масала киритиш ҳуқуқига эга эмас эди. Бу эса, ўз навбатида, конституциявий назоратнинг самарасизлиги, Конституциявий суднинг инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш соҳасидаги фаолияти сустлигига олиб келди.

Қонунда Конституциявий судда ўрганиб чиқиш учун масала киритиш ҳуқуқига эга бўлган субъектларга Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) ўринбосари – Бола ҳуқуқлари бўйича вакил, Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази киритилди. Мазкур субъектларнинг конституциявий назорат субъектлари доирасига киритилиши фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, айниқса, бола ҳуқуқлари ва тадбиркорлик субъектларининг қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни кучайтиришга хизмат қилади.

Хулоса қилиб айтганда, Ҳаракатлар стратегияси асосида давлат ва жамият қурилишини такомиллаштиришга қаратилган тизимли ўзгаришлар, албатта, миллий парламентимиз фаолиятига ҳам ўзининг ижобий таъсирини кўрсатмай қолмади. Ушбу жараёнлар парламент назорати институтига янги руҳ, янги нафас олиб келди, десак асло муболаға бўлмайди. Ҳукумат ва қонун чиқарувчи орган ўртасидаги муносабатлар, улар ўртасидаги мувозанат тизими тубдан ўзгарди, ўзгармоқда ва тобора конституциявий тусга бўлиб бормоқда. Бу эса, парламентимиз ҳақиқий демократия мактабига айланаётганлиги, ислохотларнинг ташаббускори ва асосий ижроҳисси сифатида гавдаланаётганидан дарак беради.

Конституция ва қонун устуворлиги давлат ва унинг органлари, мансабдор шахслар, барча нодавлат ноижорат ташкилотлари ва фуқароларнинг Конституция ва қонунларга мувофиқ фаолият олиб боришини тақозо этади. Бу конституциявий принцип ҳисобланиб, барча норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар Конституцияда мустақкамланган қоидаларга тўлиқ мос келишини ҳам қатъий талаб этади. Мазкур конституциявий принципга тўлиқ риоя этиш, натижада мамлакатда қонунчилик ва ҳуқуқий тартибот, тараққиёт ва барқарорлик ҳукм суришига олиб келади. Ҳозирги замон демократик давлатларида қонун устуворлиги жамият ва давлат ҳаётининг бош тамойилига айланган. Қонун устуворлиги тамойилининг бундай тантанаси - инсониятнинг кўп асрлик ривожини, изланиши ҳамда тараққиёт тажрибалари, сиёсий ва ҳуқуқий фикр такомиллигини натижаси. Ҳозирги замон давлатларининг деярли барчаси фуқаронинг қонун олдида тенглигини эътироф этади ва унинг кафолатларини қонунан мустақкамлайди. Қонун устуворлиги бугунги кунда демократик

тараққиёт йўлидан кетаётган барча давлатлар томонидан қатъий ўрнатилган тамойил, қадрият ҳисобланади. У жамиятда адолат ва барқарорлик ўрнатиш, ижтимоий тотувликка эришишнинг ишончли воситаси сифатида майдонга чиқмоқда. Шу сабабли, Президент Шавкат Мирзиёев 2019 йил 7 декабрда Республика Конституцияси қабул қилинганининг 27 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасида Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш биз бунёд этаётган демократик ҳуқуқий давлатнинг бош мезони ҳисобланишига алоҳида эътибор қаратди. Қонун устуворлиги, оддий қилиб айтганда, қонунларга риоя этиш демак. Ушбу тамойил ҳар қандай ривожланган давлатнинг пойдеворини ташкил этади. Бобокалонимиз буюк Соҳибқирон Амир Темур “Салтанатим мартабасини тўра ва тузуклар асосида шундай сақладим-ки, унинг ишларига аралашашига ҳеч бир кимсанинг қурби етмасди”, деб ўз давлатини қатъий қоидалар, қонунлар орқали бошқарилганлигини кўрсатиб беради.

Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ йўналишидаги ислоҳотлар давлат ва жамият ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш, шахс ҳуқуқлари кафолатларини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Мухтасар қилиб айтганда, қонунларга риоя этиш ички зарурат, ички ишонч билан амалга оширилиши керак. Шундагина қонун устуворлиги ўзининг ижобий натижасини тўлароқ намоён этади. Бундай даражага эришиш учун жамият аъзоларининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини янада юксалтириш зарур. Шу муносабат билан қонунга итоаткор шахсни тарбиялаш бўйича ишларимизни изчил давом эттиришимиз даркор.